



Pogled na Buzet s kraškega roba

Moč kletve

3. del

Ivo Žajdela

Končujemo z objavo nekaj odlomkov iz odlične knjige spominov Emila Zonte *Moč kletve, moč molitve* (založba Libris iz Kopra). V dveh knjigah je opisal za večno izginulo (in tudi uničeno) življenje na območju Buzeta.

Preden smo se začeli premikati skozi vasico, je glavni 'milicioner' na glas zapovedal: »Če bo kdo od vas štirih hotel zbežati, bomo za njim streljali. Ste razumeli!?« Aretiranci smo bili tihi. Med sosedi je nekaj završalo. Spominjam se tete Ane Žamarove, da je na glas zastokala in rekla: »Ma kaj dela jo z otroki!« Od več kot dvajset navzočih sosedov sem pričakoval, da se bodo uprli. V sebi sem si zamislil, kako bom skočil na glavnega miličnika in ga močno ugriznil v roko. Čutil sem, da mi bo uspelo. Nič od tega! Moral sem se vdati v usodo in sprejeti nadvlado tistih vodij in njihovih izvrševalcev, ki pod krinko in v imenu ljudstva samovoljno odločajo o usodi tudi še odraslih otrok. V svoji zaslepljenosti se niso zavedali, kako razdiralno

delujejo. V Istro so mnogi prišli polni sovraštva. V vsakem, ki je živel ali se rodil v času kralja Emanuela, so videli vse, samo ne človeka. Takoj so nas hoteli vse prevzgojiti. Ker vseh odraslih se ni dalo spreobrniti in postaviti na edino pravilno pot, so to počeli z otroki. Za te in podobne dogodke nikoli nihče ni bil poklican na odgovornost in ni odgovarjal za nasilje.

»Milicioneri« so bili zelo resni

Ko smo šli mimo Klaudiotove hiše, sta na pragu stali njegova mama in sestra. Pred hišo Balanovih so nas pozdravile vse tri hčere: Marija, Dragica in Anica. Moja mama in sestra sta bili na našem dvorišču. Mama je nekaj protestirala. Do nje je prišel oče in jo tolažil. Mama je začela jokati. Njen jok me je tolažil vso

neprespano noč in drugi dan, dokler se nisem vrnil domov.

Približevali smo se Štrpedu. Pri gostilni Pole Kriščana so priredili ples. Ko so nas trije uniformirani, oboroženi čuvarji nove, končno prave, civilizirane, demokratske družbe, ki so po nalogu sposobnih komisarjev aretirali štiri utrjene otroke, skratka kriminalce, rušilce in nevarne nasprotnike nove Jugoslavije, prignali pred dvorano, so vsi prišli pogledat. Nihče si ni upal nič reči, ker so bili 'milicioneri' zelo resni. Na čelu kolone je hodil komandir s pištolo, druga dva pa sta imela brzostrelki 'na gotovs', se pravi pripravljeni za streljanje. Gledalci so bili presenečeni. Karavana je šla naprej.

Proti plesni dvorani sta prihajali ženski, oblečeni v dolga bela krila, okrog pasu pa sta

imeli opasan pisan predpasnik in ramena ogrnjena s svilenim rdečim šalom. 'Drugovi' so ju ustavili. Glavni 'milicioner' ju je vprašal: »A kamo vi ljepotice?« Ker je bilo že temno, nista takoj ugotovili, v kakšno godljo sta padli. Najbolj ju je begal pogled na štiri otroke. Iz presenečanja ju je spet zbudil vodja: »Vprašal sem, kam gresta tako našemljeni?«

»Gremo plesat, čakajo nas prijatelji!«

Nikamor! Z nami v zapor, ker sta aretirani.

Postavili so ju na začetek karavane. Zelo sta bili presenečeni, tako da si nista nič upali. Le ko smo se približali njihovim hišam, sta vprašali, če smeta domov se preobleč.

»Ne, nikamor! Naj vaju vidi jo takšne na Fontani v Buzetu!« Nekoliko našemljeni 'Štrpeščici' ►

sta se vdali v usodo. Z rokami sta si povzdignili dolga krila, da si jih nista pohodili. Ena od dveh je imela tudi naramno torbico, ki ji je večkrat zdrsnila, da si jo je morala kar naprej nameščati. Pri tem opraviu je morala spustiti rob krila, da se je spustilo do čevljev. Njene težave s krilom in torbico so mi postale zabavne.

Ko smo šli mimo hiše našega najmanjšega pustnega prijatelja, je začel jokati. Na cesto je stopil njegov oče in zahteval, naj otroka pustijo doma. Glavni 'milicioner' je bil nejevoljen, ampak oče, ki se mu je pridružila tudi mati, je bil zelo odločen. Miličnik je moral popustiti, ker je nova oblast zelo spoštovala očeta našega prijatelja. Takoj po propadu italijanske vlade je bil namreč zelo aktiven pri organiziranju NOB.

Mučil nas je do enih ponoči Ko je prve dni oktobra 1943 nemška motorizirana enota prispela v mojo vas, je namreč nemška komanda na vidno mesto postavila zelo viden plakat, na katerem so bila z veliki črkami v italijanščini in slovenščini napisana imena domačih organizatorjev ljudskega odpora. Med njimi je bilo tudi ime očeta našega pustnega tovariša. Vendar kljub nekaterim ugodnostim je partizanski aktivist izkoristil prvo priložnost, da je v Štrpežu zapustil lepo in veliko domačo hišo, lepo opremljeno kovačnico in se z družino preselil v Koper.

Na Fontani je bilo nekaj uradnih pohajčev. Ko se je naša pisana družina približevala, so se zbrali sredi 'placa' pred hotelom. Na naš račun so padale razne opazke in zasmehovanje. 'Milicioneri' so se počutili zelo počaščeni in odgovarjali so na pripombe na naš račun. Med zasmehovalci ni bilo nobenega domačina, kar je izdajala govorica. Povzpeli smo se v stari del mesta, kjer je UDBA v izpraznjeni mestni palači imela svojo postojanko. Zgradbo sem poznal še iz časov, ko je pri nekdanjih lastnikih moja mama šivala in sem v družbi njihovih otrok preživel lepe trenutke v igri, za njihovo lepo mizo sem pri kosilu veliko videl in slišal in se marsičesa naučil. Nas otroke so 'drugovi' ločili od aretirank. Zaprli

so nas v sobo, v kateri je bila pisalna miza, za katero je nekoč sedel nekdanji lastnik. Za mizo pa je bil njegov stol. Na drugi strani je stala lesena klop, ki je nisem poznal, ker nekoč ni sodila v ta prostor. Vstopil je 'druže' in jezno zavpil, zakaj nismo vstali, ko se je prikazal na vratih. Moja prijateljica sta vstala, jaz pa ne. Spet se je zadržal, vendar ga nisem poslušal. Ni se nehal dreti in groziti, ampak ga nisem ubogal. Bilo mi je popolnoma vseeno, kaj se bo z mano zgodilo. Vedel sem, da če ne drugo mu bom odgriznil uho. Pripravil sem se: če se mi približa, ga bom naskočil. Postal sem ponosen na maščevalnost, ki je do tedaj nikoli nisem občutil. Nisem več občutil nobene utrujenosti, zaspanosti, niti ne gladi. Želel sem le, da del mojega trpljenja še kdo občuti. In na vrsti bo tisti, ki se me bo prvi dotaknil ali me žalil.

'Druže' nas je nadlegoval in mučil do enih ponoči. Res ni vedel, kaj naj nas vpraša. Imel je

velike težave z lastno pametjo in takšna so bila tudi njegova vprašanja in obnašanje. Primitivizmu botruje nasilje, skupaj gresta z roko v roki in povsod sejeta veliko gorja. Spraševal nas je, kdo od sorodnikov živi v Trstu, kdaj so šli v Trst, ali imajo velike ali majhne otroke, če naši očetje zvečer hodijo na obiske v Črnico, Perce, Sočergo ..., kdo prihaja na obiske, če redno hodimo k maši, kaj govori pop, o čem se doma pogovarjamo ... Ta vprašanja smo morali poslušati tudi po desetkrat. Od nas je zelo malo izvedel ali nič.

»Na mučenje i na vješanje«

Nismo smeli na stranišče in niti vode nam niso dali. Ko je zapustil sobo, smo nemo obsedeli na leseni klopi. Ob štirih zjutraj sta v sobo stopila dva izpraševalca in dobesedno izjavila: »E sada ćemo vas voditi na mučenje i na vješanje!« Takrat sem spregovoril: »Lahko nas vodite, kamor hočete, lahko tudi na plavanje!« In

začel sem se smejeti, kar ju je zelo presenetilo. Rekel je: »A, vidim, da imaš jezik in znaš govoriti!« Spet sem umolknil in spoznal, da je taka obramba najboljša, pa še nič ne stane. Še dobro, da ni imel možnosti pogledati v mojo notranjost, v kateri bi videl, kako v meni raste sovraštvo. Začel sem razmišljati, kako še bolj povečati sovraštvo in kako se maščevati in vsaj enega uničiti, zaklati, prebsti, mu odrezati jezik, izrupati srce ali vsaj odgrizniti nos, uho. Počutil sem se odraslega in enakovrednega. Za vedno mu lahko pustim znak! Na mojo srečo nisem nikoli nikogar niti udaril.

Od pol osmih zjutraj so nas spustili iz zapore in nam zabičali, da moramo v šolo. Miličnik pa je dodal, da bomo šele tam videli, kaj nas čaka. Vse do šole nas je na razdalji desetih metrov spremljal 'druže milicijoner'. V resnici mi je bilo popolnoma vseeno, kaj nas čaka v šoli. O UDBI, miličnikih in nekaterih učiteljih sem že imel svoje mnenje. /str. 100/

Ponos, jeza, sovraštvo Po celodnevem pešačenju in neprepani noči smo komaj prišli do šole. Vsi so že vedeli, kaj smo doživeli, oziroma kaj vse in kje smo počeli. Nekaj hčera in sinov staršev, privrženecv udbovskega režima, se nam je smejalo, vsi drugi sošolci pa so z nami sočustvovali in se niso norčevali. Kvečjemu so bili presenečeni in so nas nemo gledali, vendar si niso upali se nam približati.

Kot vsako šolsko jutro smo vsi skupaj stopili v razred. Usedel sem se v svojo klop. Prevzel me je nek čuden občutek. Mešaničica ponosa, jeze, sovraštva, neke čudne bolečine, ki me je držala budnega in prisebnega. Niti če bi me rezali, ne bi jokal. Vseeno mi je bilo, kaj bodo učitelji počeli z mano, ker sem vedel, da so tisti gor iz Jugoslavije zmožni prav vsega, kar so že večkrat tudi dokazali. Verjetno so vsi v razredu opazili izraz na mojem obrazu in so se držali ob strani. Tudi najboljša prijateljica si nista upala do mene. Bali so se, da jih kdo od učiteljev ne bi videl.

V tolažbo in uteho sem trdno sklenil, da če pridem srečno domov, se bom naspal in ko bo



Po vojni so starodavni Buzet »dopolnili« s partizansko mitologijo.



Buzet so komunisti spremenili v častilnico tragičnega upornikstva.

padel prvi mrak, bom po stranskih poteh šel k stricu v Koper in naprej k sorodnikom v Trst. Dovolj mi je bilo nasilja, ki se je kar naprej vrtelo okoli mene in vseh mojih. Želel sem si drugačnih odnosov in obnašanja. Ob poslušanju in gledanju očeta, ki je doživljal zelo težke čase, sem spoznal, da če hočeš preživeti, se moraš boriti kot ogroženi pes in bežati kot zajec. Danes se to morada zdi domišljavo, vendar sem v resnici tako razmišljal. Želel sem tudi razbremeniti starše in zbežati pred nasiljem, ki sem ga moral prenašati v šoli in družbi. Do teh spoznanj sem prišel, poslušajoč starejše, ki so govorili o prebežnikih iz Istre v Trst in Italijo. Le-ti so si izmislili mnoge potegavščine, da so uspeli prelisičiti mejne čuvaje. Vsem pa se ni posrečilo. A tisti, ki se jim je, se niso vračali. Vem samo za en primer, ko se je še nepolnoletni fant zaradi materine stiske vrnil v Istro. V Italijo naj bi iz Poreča s prijatelji priplul s čolnom. Njegova mama je težko prenašala sinovo odsotnost. Ne vem, kako je vest o materini stiski prišla do njega, ampak sin se je po enomesečni odsotnosti vrnil domov. Veliko je bilo govora, kako je spet prekorčil strogo zastraženo mejo med Italijo in Jugoslavijo. Nekdo naj bi ga z avtom odpeljal proti Kozini v bližino meje. Tam nekje naj bi ga postavili na železniško progo in mu naročili, naj gre po tirnicah naprej. Po nekaj sto metrih je prišel do naših. Ti so ga posadili na vlak, ki ga je pripeljal do postaje Počekaji. Tako je bil spet doma.

V glavnem zgodovina Srbije

V razred je stopila učiteljica in prestopnike državnega reda pribila s pogledom, a moj vzratni pogled je bil enako grd. Vsem je ukazala, naj sedemo. Ker nisem slišal njenega ukaza, se je ostro zadrila: »A slišiš, ti prestopnik, usedi se in ne stoj kot lesen kip v cerkvi!« Sedel sem.

Ona pa je nadaljevala: »Dobro si oglejte, kakšna prijatelja in sošolca imate v razredu. In sedaj vidva, pojdiva v zbornico, kjer vaju in vašega tretjega pajdaša čaka ravnatelj.«

Šla sva na hodnik in pred vrati zbornice je res že čakal tretji



Metali so bombe in uničevali okoli sebe.

protidržavni element in hudo delec. Prijatelja nista hotela prva v pisarno, zato sem se okorajžil, potrkal in smo vstopili.

Za pisalni mizo nas je čakal ravnatelj. Že po naravi je bil precej jezne narave, vendar ko nas je zagledal, ni vedel, kako naj ravna z nami. Z roko si je začel popravljal dolge lase, ki so mu zaradi hitrih gibov glave še bolj padali na čelo. Z ostrim glasom je začel govoriti: »Tako! Vi, namesto, da bi se doma učili zgodovino, se greste neke trapaste maškarade.« Uvidel je, da komaj stojimo na nogah, zato se je nekoliko umiril. Nadaljeval je s poučno pridigo o tem, kako šola, partija in domovina skrbijo za nas, da bomo končno tudi mi Istrani postali dostojni državljani nove Jugoslavije in njenega predsednika, tovariša Tita.

Za kazen je vsakemu določil, da se mora na pamet naučiti

neka poglavja iz zgodovine. Meni je dodelil Kosovsko bitko in Miloša Obilića. Najbolje si šel skozi, če si zelo poudarjal trpljenje in junaštvo srbskega naroda. Če si se tega držal, je bil uspeh zagotovljen in malo ali skoraj nič te ni stalo. Tudi če si kaj zamešal zgodovino Srbov in Hrvatov, nisi bil v minusu, ker si bratski narodi lahko delijo tudi zgodovino. V šoli smo se učili v glavnem zgodovino Srbije, o hrvaški zgodovini pa vse o kralju Tomislavu, o naši pa nič. Verjetno ne zato, ker ne bi hoteli, ampak ker je sploh niso poznali. Na pamet si moral znati vse letnice, zlasti od časa Kosovske bitke pa do naših časov, do konca vojne. Od zgodovine nekdanjih jugoslovanskih narodov nisem imel dosti škode pa niti koristi ne. V spominu mi je še do danes ostalo edino zanimivo spoznanje, da so si Srbi izvolili in izbrali največ kraljev in jih tudi največ obglavili.

»Sramim se vas!« Ravnatelj nas je dobesedno nagnal iz svojega urada. Pospremil nas je z besedami: »Sramim se vas!« Šli smo v razrede. Učiteljica je nekaj rekla na naš račun in s tem hotela izzvati, da bi naju vse razred obsodil, a namena ni dosegla. S prijateljem sva prispela vsak do svoje klopi in se hotela uvesti, a se je učiteljica še pravočasno zadrila: »Kdo vama je dovolil sesti!« Stojte sva molčala in čakala. V meni se je nabralo toliko gneva, ki je vpil po maščevanju.

Ker me je bilo treba dotolči, me je poklicala pred tablo: »Da vidimo, kako boš rešil naslednji

matematični problem!« Začela je narekovati, ampak nič nisem razumel. Vprašati, za kaj gre, tudi nisem hotel. Nekoliko zaradi utrujenosti, nekoliko zaradi tihega odpora do njenega odvrtnega glasu, ki mi je paral ušesa in je prodiral globoko v mojo notranjost. Trapasto zadevo je rešil učitelj, ki je ravnatelja prepričal, naj nas vendar pusti domov. Stopil je v učilnico in velikodušno ravnateljevo odobritev razložil pred celotnim razredom. Ker sem stal pred tablo, se je obrnil proti meni, razširil roke kot angel varuh in rekel: Ti in Klaudio gresta domov!« Ker sva prišla v šolo naravnost iz zapore, nisva imela šolskih torb. Ne da bi se toplo zahvalil za velikodušnost, sem šel brez besed proti vratom in stopil iz razreda. Klaudio mi je sledil. Nekaj več kot tri kilometre dolgo pot do doma sva komaj uspela prehoditi.

Imel sem šele malo čez dvanajst let, a nova življenjska spoznanja so spodrivala že preizkušena.

Zaničevanje je pot do neuspeha. Kdor zaničuje, krši naravne zapovedi, odklanja vrednote. Kdor zaničuje, ne more dajati, niti prejemati. Največjo škodo povzroči samemu sebi, ker ubija svojo svobodo in svobodo drugih. Na svet smo poklicani in ustvarjeni takšni, kot smo. Mnogi se niso zavedali, da zaničevalec največ škode povzroči lastnemu razvoju duha. Zapira se v praznino, temo, zaprtost, ničvrednost.

Nismo se mogli sprijazniti Ko je pihala močna burja, je imela moja mama navado reči: »Ko ben znola, iz katere jome piha veter, vaje ben je šla zapret!« Mama je vedela, od kod piha burja, ni pa vedela, kje je tista široka in globoka jama, kjer se koti. Tako zna biti tudi v življenju: veš, da nekaj obstaja, ne pa od kod in zakaj prihaja.

Čeprav smo bili navajeni mnogih vesti o raznih aretacijah, so nas vsakič znova vse vznemirile, saj bi bil kot naslednji lahko odveden na zaslišanje ali v zapor član tvoje družine, sorodnik ali bližnji sosed. Vesti o takšnih dogodkih so se zelo hitro razširile na vse konce in kraje. In še to: nismo se mogli sprijazniti /.../ str. 106/.



V Buzetu se »okrasom« boljševiske mitologije ni izognil niti Narodni dom.